
Zbigniew Szmyt

badmazhav@gmail.com

Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

ŁUKASZ SMYRSKI, *Między władzą spojrzenia a praktyką. Antropologia krajobrazu*, Warszawa: Oficyna Naukowa, 2018, ss. 416. ISBN 978-83-64363-92-4.

Łukasz Smyrski jest doświadczonym etnologiem od lat związanym z ośrodkiem warszawskim. Prowadził badania w Ukrainie, Litwie i Polsce, ale bodajże największy rozgłos i uznanie uzyskały jego publikacje dotyczące regionu altajskiego. Poza licznymi artykułami wymienić należy tu monografię pt. *Ajdyn znaczy księżyc. Narody południowej Syberii*.

W najnowszej książce Smyrski wykracza poza ramy studiów etnicznych i wprowadza polskiego czytelnika w stosunkowo nowy obszar badawczy, jakim jest antropologia krajobrazu. Od dawna co prawda w polskiej etnologii używa się pojęcia „krajobrazu kulturowego”, jednak autor odżegnuje się od zastanej tradycji i proponuje zmianę paradygmatu w badaniach nad krajobrazem. Nie zadowolając się jedynie transgresją teoretyczną, Smyrski decyduje się również na transgresję geograficzną. Rozszerza bowiem teren swoich badań etnograficznych o Altaj Mongolski. Dzięki temu uzyskujemy transgraniczną i transetniczną perspektywę umiejscowienia koźowników w krajobrazie altajskim w Rosji i w Mongolii. Analiza materiału zebranego w trakcie badań etnograficznych stanowi jedynie element składowy szerszej refleksji nad możliwościami włączenia różnych koncepcji krajobrazu do antropologicznego instrumentarium.

Książka składa się z trzech zasadniczych części podzielonych na szereg pomniejszych rozdziałów. W części zatytułowanej *Interdyscyplinarne studia nad krajobrazem* znajdujemy historię idei krajobrazu rozwijanej w malarstwie, geografii i archeologii. Smyrski denaturalizuje krajobraz, wykazując jego historyczne, społeczne i kulturowe uwarunkowania. W iście foucaultowskiej tradycji śledzi relacje wiedzy i władzy, proces formowania się zachodniego podmiotu, spojrzenia i krajobrazu traktowanego

jako statyczny, pozbawiony sprawczości przedmiot. Wnikliwie zostały przedstawione nowe podejścia do problematyki krajobrazu wypracowane w ramach geografii humanistycznej, interpretatywnej archeologii – szkołach, które pozostają pod przemożnym wpływem antropologii.

W części drugiej pt. *Antropologia krajobrazu. Konteksty badawcze* autor śledzi formy opisu krajobrazu w pracach etnograficznych. Szczególna uwaga została poświęcona opisom krajobrazu tworzonym przez Bronisława Malinowskiego i Claude'a Lévi-Straussa. W klasycznych monografiach tych autorów krajobraz stanowił scenierię badań etnograficznych, a uczeni tworzyli jego opisy z pozycji zewnętrznego obserwatora. Zmiany w opisie krajobrazu nastąpiły wraz z uwzględnieniem pozycji emicznej, w tym praktyk społecznych, pamięci zbiorowej i doświadczenia ludzi żyjących w danym krajobrazie. Rozdział kończy się refleksją nad kolonialnym aspektem europocentrycznych koncepcji krajobrazu. Za studium przypadku posłużyli tu dobrze znani autorowi rdzenni mieszkańcy regionu altajskiego, a także niezgorzej udokumentowani w literaturze przedmiotu australijscy Aborygeni.

Etnografia Krajobrazu – trzecia część książki poświęcona jest praktycznemu zastosowaniu dotychczasowych ustaleń teoretycznych. Smyrski na przykładzie własnego doświadczenia terenowego w Altaju Mongolskim pokazuje nam, w jaki sposób można prowadzić etnograficzne badania krajobrazu. Na podobieństwo Philippe Descoli i Eduardo Viveiros de Castro warszawski etnolog wykracza poza utarty podział na naturę i kulturę. Adaptuje też perspektywizm ontologiczny, by pokazać, że miejscowy krajobraz jest wytwarzany w toku praktyk i interakcji pomiędzy ludzkimi i nie-ludzkimi podmiotami: zwierzętami, duchami-gospodarzami miejscowości itp. Smyrski próbuje zrekonstruować perspektywę „insidera”, analizując lokalne pojęcia związane z przyrodą i krajobrazem takie jak: *baigal'*, *Altaj Delchi*, *nutag*. Refleksja ta nie sprowadza się jedynie do zdefiniowania pojęć. Autor pokazuje, jak pojęcia te są używane w codziennych praktykach zamieszkiwania krajobrazu, a także w dorocznej obrzędowości, np. podczas obchodów lunarnego Nowego Roku (*Cagaan Sar*) lub zbiorowego składania ofiary duchom – *tachilga*. Książka kończy się podsumowaniem postulowanych metod badania i opisu krajobrazu oraz próbą zakreślenia pola subdyscypliny, jaką jest antropologia krajobrazu.

Już we wstępie Smyrski stawia tezę, że krajobraz jest procesem i nie istnieje obiektywnie: „tworzą go jednostki wchodzące w relacje

z poszczególnymi obiektami otoczenia. Tym samym stanowią go, pozostawiając w nim ślady swojej działalności. Krajobraz rozumiany etnograficznie musi być skorelowany z lokalnymi praktykami i sposobami życia” (s. 23). Metoda etnograficzna, zdaniem autora, pozwala na zobaczenie i odczucie krajobrazu z perspektywy emicznej. Jeżeli dobrze odczytałem intencje autora, to badający krajobraz antropolog powinien nie tylko zrekonstruować lokalny system symboliczny i zebrać narracje historyczne formujące wewnętrzne reprezentacje krajobrazu. Badacz powinien wraz z miejscowymi ludźmi działać w krajobrazie, praktykować go. Antropolog uczestnicząc w życiu Innych, staje się narzędziem doświadczania krajobrazu. Takie podejście sytuuje autora w pobliżu paradygmatu antropologii procesualnej (Buliński 2014). Już tylko z tego względu pracę Smyrskiego należy uznać za „podmuch świeżości” w polskiej antropologii. Docenić należy również konstrukcję książki. Czytelnik ma okazję zapoznać się dogłębnie z historią badań krajobrazu w różnych dyscyplinach naukowych: w historii sztuki, archeologii, geografii i antropologii. Z tego interdyscyplinarnego oglądu Smyrski wyciąga ważne postulaty dotyczące badania krajobrazu i w ostatnim rozdziale postulaty te realizuje w praktyce etnograficznej. Mamy zatem do czynienia z teorią popartą dogłębnym studium przypadku.

Na wstępie zaznaczyłem nowatorski charakter książki. Autor wyznaczył, zdefiniował i utworzył genealogię nowej subdyscypliny – antropologii krajobrazu. Nowej na gruncie polskim, ponieważ w antropologii anglosaskiej tego rodzaju badania nie należą do rzadkości. W tym sensie Smyrski bierze na siebie brzemień krajobrazowego kulturtragera. Proponowane przez niego metody badania i konceptualizacji krajobrazu można również powiązać z dużo wcześniejszą pracą Agnieszki Halemby pt. *The Telengits of Southern Siberia. Landscape, religion and knowledge in motion* (2006). Nie czyniłbym z tego zarzutu, gdyż rzeczona antropolożka była długotrwałą towarzyszką terenową Smyrskiego, a zaczerpnięte inspiracje teoretyczne zostały przez autora opatrzone przypisami bibliograficznymi. Można zatem mówić o kontynuacji i konsekwencji w rozwoju badań nad krajobrazem wśród warszawskich antropologów.

Omawiana publikacja bardzo zyskuje na przystępności dzięki prostemu, acz precyzyjnemu stylowi literackiemu, a także za sprawą licznych ilustracji ałtajskiego krajobrazu. Dzięki wyważonemu, wzajemnie uzupełniającemu się połączeniu teorii i praktyki badawczej książka uzyskała uniwersalny charakter. Można ją polecić każdemu antropologowi, ale

również przedstawicielom innych nauk humanistycznych i społecznych. Wszystkim tym, którzy gotowi są zintegrować metodę etnograficzną z własnym poznaniem krajobrazu.

BIBLIOGRAFIA

- Buliński T. (2014). *Ruchoma wiedza terenowa. Perspektywa antropologii procesualnej*, Zeszyty Etnologii Wrocławskiej, 2(21), 97-111.
- Halemba A. (2006). *The Telengits of Southern Siberia. Landscape, religion and knowledge in motion*, London: Routledge.